

A Kölcsey-filológia időszerű kérdései – Kiadástörténeti adalékok –

Az örvendetesen megélénkülő Kölcsey-filológiának¹ a Kölcsey halála óta eltelt időszak mulasztásait kell jóvá tennie. Egyre inkább döbbenünk rá arra a tényre, hogy a megnyugtatóan hitelesnek hitt Kölcsey-szövegek, illetőleg az olykor-olykor evvel kapcsolatos aggodalmak felülvizsgálata jó darabig késett; a Kölcsey-művek kronológiájának megállapítása (Szauder kutatásaitól eltekintve²) ritkán volt a Kölcsey-kutatás erőssége; Kölcsey könyvtárának alaposabb feldolgozása,³ ezzel kapcsolatban a Kölcsey-művek számos utalásának megfejtése, illetőleg Kölcsey műveltsége történeti fejlődésének, természetének földerítése jórészt szintén a *követel* rovatba írható. A Kölcsey-életrajz nem azért hiányzik a kortárs monográfiák közül, mert kevés adattal rendelkezünk, hanem azért, mert az adatok koronkénti eloszlása egyenetlen, a Kölcsey-életrajz külső tényei közül nem egy további értelmezésre szorul, továbbá az 1833-as önéletrajzi levél finom utalásainak mélyebb elemzése sem történt meg.⁴ Itt jegyzem meg, hogy Szemere Pálnak szándéka volt, hogy „hiteles” Kölcsey-életrajzot írjon, ehhez Kölcseytől kapta meg a felhatalmazást, de nem akart (vagy nem tudott?) többet írni, mint amit Kölcsey sugallt az említett önéletrajzi levélben.⁵ S ezzel már csak azért is

számolni kell, mert Kölcsey itt följegyzett *mindent* (az 1830-as évek elejével bezárólag), amiről tudatni akarta azokat, akiket biográfiája érdekel, és elutasított minden kíváncsiságot, amely (a belső fejlődésrajz kedvéért) a szerinte intimitásnak számítható életrajzi tényeket vette vagy vehette volna célba. S akad még egy mozzanat, amely arra látszik utalni, hogy bizonyos életrajzi tények szükséges ismeretének belátása mellett Kölcsey sokkal inkább *munkarajz* felvázolására biztatta biográfusát. A költői-művészi-gondolkodói jelleg értelmezését ugyanis lényegesebbnek látszott minősíteni a maga személyiségábrázolásában, mint a titkolt-sejtetett és igencsak az érzékenység kifejezőkészletével *körülírt* érzelmi hányattatásokat és elcsitított viharokat; költészete szempontjából nem tartotta mérvadónak, illetőleg az esetek többségében nem vélte perdöntőnek az „irodalmon és bölcséleten kívüli” mozzanatokot. S míg a *Vanitatum vanitas*ból kiolvasható költői magatartást maga vázolja föl; míg a *feyerlich* tónus mellé a *népies* dalforma kísérleteit illesztő, saját útjának tervezésén fáradó költőt szemléletesen állítja elénk, par excellence *személyesnek* vélt líráját nem kommentálja. Talán azért nem, mert nála senki sem tudta-tudhatta jobban, hogy az önéletrajzi levélben jelzett érzelmi megpróbáltatások *nem tárgyai* költészetének; személyes lírája elsősorban irodalmi fogantatású, az elvonatkoztatás szférájába emeli a szubjektum hányattatásait, ezáltal légiesíti, oly mértékben klasszicizálja, hogy az életrajzi háttér ismerete nem feltétlenül szükséges az értelmezéshez. Elképzelhető tehát a szokványos biográfia helyett *pályakép* vagy *munkarajz*, az önéletrajzi levél nyomvonalát követve. Talán Szemere Pált is ez a felismerés akadályozta, hogy megírja legjobb barátja életrajzát, pedig ő

minden lényegeset tudni látszott, mindenestre jóval többet annál, mint ami akár levelezésükből kiderülne. A Kölcsey-anekdoták azonban nem tőle származnak, hanem a Kölcseyt mesterként tisztelő-becsülő Fáy Andrásról, illetőleg bizonytalan hitelességű visszaemlékezésekből.⁶

Ahhoz azonban, hogy a Kölcsey-munkarajz elkészülhessen, vitathatatlan hitelességű Kölcsey-szövegekre van szükség, a fel-felmerülő kételyek átvizsgálására (például: valóban *társszerzője-e* Deák Ferenc a *Wesselényi védelmének?*),⁷ a kronológia és az itt-ott Kölcsey neve alatt közölt (ám kötetbe fel nem vett) művek újraelemzésére,⁸ a szinte példátlan módon szétszóródott Kölcsey-kéziratok számbavételére, majd a kéziratok rendjének megállapítására.

Dolgozatom ennek a feladatnak nem tud maradéktalanul eleget tenni, viszont néhány lényegesnek minősíthető kérdésre igyekszik irányítani a figyelmet.

Több ízben megemlékeztem már arról, hogy a Kölcsey-kéziratok sorsa meglehetősen hányatott volt.⁹ Kölcsey halála után közvetlenül felröppentek az aggodalmak, hogy netán elveszne valami a sokrétű és gazdag hagyatékból, minden cédula összegyűjtésére szükség volna. Fáy András a Magyar Tudományos Akadémia egyik gyűlésén hangsúlyozta ezt,¹⁰ Szemere Pál pedig tőle meglepő módon szorgalmas és sűrű levelezésbe kezdett az örökössel, Szuhányi Josephine-nel, aki szintén szorgalmasan és sűrűn válaszolt, bár a leveleket Obernyik Károly írta.¹¹ Mármint éppen a Szuhányi Josephine–Obernyik Károly kapcsolat okozta később a bonyodalmakat, ugyanis Obernyik még egy darabig a Kölcsey-család szolgálatában állt, majd olyannyira megnyerte a Kölcsey-örökös bizalmát, hogy órá hagyta a teljes (akkor még az 1840-ben meginduló kiadás anyagát leszámítva valószínűleg

teljes!) Kölcsey-hagyatékot. Ezt természetesen – Josephine halála után – az örökösök (a Miskolczy-család) nem hagyták annyiban, és végül is megnyerték a pórt. Közben különböző helyekről különböző közgyűjteményekbe kerültek Kölcsey-kéziratok,¹² míg Kölcsey Ferenc könyvtára és jó néhány kézírata kallódni-veszni látszott. Ekkor bízta meg a Magyar Tudományos Akadémia Böszörményi Eleket, utazna le Csekére, és intézné el a megmaradt és bizonytalan helyzetben lévő hagyaték megvásárlását.¹³ A Kölcsey-könyvtárat a *Nemzeti Múzeum* a magáénak igényelte (így lett a Nemzeti Múzeum Könyvtáráé, azaz az Országos Széchényi Könyvtáré, ahol, sajnos nem tartották egyben, hanem szétosztották, jegyzéke azonban megmaradt, és lehetőséget ad Kölcsey műveltsége és könyvgyűjtői módszere mérlegelésére). Mindez azonban nem ment ilyen egyszerűen; már 1865-ben sikeres eljárásról számolt be Böszörményi Elek a Kölcsey-könyvtár ügyében; egy „lejáró örökösödési per” után árverés tűzetett ugyan ki a könyvekre, ezt azonban sikerült megakadályozni Miskolczi Elek támogatásával. 1886. április 8-án arról számolt be az ügyvéd, hogy a kéziratokat az „itteni általános vélemény szerint néhai Obernyik Károly úr, még néhai Kölcsey Ádámnő életében, nagyon megdézsmálta”. Végezetül idézem Böszörményi Elek levelét 1866 végéről,¹⁴ amelyet a Csekén található anyag Pestre szállítása követett; december 10-én utazott „Csekébe, néhai Kölcsey Ferencz ur könyvtárának átadására 's' a' kéziratok elkülönítésére”; a könyveket a Nemzeti Múzeum részére szedte össze.

„A' bepakolt iratokra meg kell jegyezmem:

1^{ör} Hogy mivel a' kéziratok számára készített Verschlág a' kéziratokkal meg nem telt; a' hézagot a' könyvtár helyiségén talált, a néhai Kölcsey Ádámné asszonyságot illetett lapokkal

pótoltam ki, nehogy a' hézag miatt utközben a' kéziratok bár mi romlásnak legyenek kitéve. –

2^{or} A' kéziratok közt néhai Kölcsey Ferencz 's Obernyik Károly urak, valamint a' korán elhunyt ifju Kölcsey Kálmán tanulókori kéziratai együtt levén össze vegyítve; ezeket mind bepakoltam 's kiválasztás végett küldöm. Én a kiválasztás felelősségét azért sem vállalhattam magamra; mivel néhai Obernyik Károly ur kézirata nagyon hasonlítván néhai Kölcsey Ferencz ur kéziratához, e kiválasztásnál igen könnyen tévedhettem volna.

3^{or} A' kéziratok közzül több darab közel esvén az ablak melletti nedves falhoz, ott helyben nagyon megromlott [...]

Kötelességemnek tartom Méltóságodat értesíteni még azon körülményről is, hogy a könyvtár átadása alkalmával tekintetes Kende Lajos ur előttem azt nyilvánította, hogy néhai Kende Zsigmond ur megyének volt első alispánja, 's később Megye főnöke még néhai Kölcsey Ádámné asszonyság életében, a' hagyományozó asszonyságtól átvett több rendbeli kéziratokat, mellyek néhai Kölcsey Ferencz ur kéziratához tartoztak. Erről ugyan a könyvtárban térítvény nem találtatott. De *Kende Kanut képviselő* ur – Kende Lajos ur előtt közelebb is *nyilvánítá, hogy azon kéziratok néhai édes atyja, Nagyságos Kende Zsigmond ur, halála után, nála most is meg vagynak; 's azokat kiadni kész.* E' részben Kende Lajos ur nyilatkozatára hivatkozni mindenkor lehet. – Miskólczi Lajos képviselő urtól pedig a mult hó végén Pesten lévén azt hallottam, hogy a legértékesebb kéziratoknak *néhai Obernyik Károly ur irományai* közt kell lenni, mire nézve Obernyik Károly urnak *Hajdu Nánáson* lakó testvére, vagy utólsó lakhelyén felvett hagyatéki leltára adhatna felvilágosítást.”¹⁵

A sok értékes információt tartalmazó levél nem kevés bizonytalansági tényezőt rejt:

1. Nem tudjuk meg pontosan, hogy milyen jellegű Kölcsey-kéziratok kerültek a levelezésen kívül a Kende-családhoz (a hagyatékból); a Kölcsey–Kende Zsigmond levelezésről feltehetőleg nem lehet szó, hiszen azok eleve Kende Zsigmondnál maradtak.

2. Miskolczi Lajos elfogult volt Obernyikkal szemben. Egyébként is Obernyiknak nem testvére lakott valaha Hajdúnánáson, hanem nagynénje, akinél Károly valójában csak *ifjúkorát* töltötte. Az Obernyik-hagyatéknél Csekén maradt része – s ez egyértelműen kitetszik Böszörményi leveléből – 1866. december végén a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába került; ám a könyvtári munka során csak részben vált el a Kölcsey-kéziratoktól, például innen közölte Ferenczy József a *Melánia* című novellát, de innen közölt szinte magától értetődő természetességgel ismeretlennek minősített Kölcsey-verseket is, amelyekről a Kölcsey-filológia nem tudott (vagy nem akart) nyilatkozni.¹⁶

3. Kölcsey Kálmán kéziratai viszont egyértelműen, hosszabb vizsgáldás nélkül azonosíthatók.

4. Az Obernyik-életrajzok kiadása idején még könnyebben voltak elkülöníthetők Obernyik és Kölcsey munkái,¹⁷ de ez már a következő fejtegetésekhez vezet át.

Ezt megelőzően azonban még közölni szeretném:

1. Arany János 1867. február 13-án értesítette Rómer Flórist a Kölcsey-kéziratok beküldéséről;¹⁸

2. a beérkezett anyagot a következő esztendőben a Kézirattár rendezési munkálatai során vette számba Jakab Elek, az ő tintás rájegyzéseit (például a lapszámozást) ott látjuk a kéziratokon.

3. Külön kis füzetben voltak Kölcsey versei, túlnyomórészt Kölcsey kéziratai, illetőleg Obernyik Károly versei, majd az egyéb jellegű, csak csekély részben Kölcseytől származó iratok. Szintén külön köteget alkotott a *Perényiek. Szomorújáték töredéke*, amely nem Kölcsey kézírása, és sok minden más, túlnyomórészt Obernyiktől származó vegyes anyag, és a már említett Kölcsey Kálmán-anyag.

4. Ferenczy József minderre nem volt tekintettel. Munkáját valóban megnehezítette, hogy nem elég tüzetes vizsgálat esetén Obernyik és Kölcsey kézírása összetéveszthető. Ferenczynek Kölcseyt idéző cikkeit elfelejtette a kutatás, pedig bibliográfiákban fel-feltűnt. Jóllehet Szauder József ismerte és használta ezt a kéziratköteget, nem nyilatkozott bizonyos művek szerzőségéről. Az 1960-as kiadás szempontjából elsősorban az esetleges változatok voltak igazán érdekesek, a tüzetesebb kéziratelemzést a kritikai kiadás munkálataira hagyta.

5. S ami valóban bonyolította a viszonylag könnyen tisztázható kérdést: az 1950-es évek kéziratári „rendezési” elve, amely szerint esztétikus, szemre tetszetős kötésben egy-egy kötetben foglalták össze jelentős íróegyeniségek kéziratosa hagyatékát, így a jelzett anyag a *K 697* és a *K 698* jelzetet kapta. Ezzel azonban most már szétválaszthatatlanul összekeveredett az Obernyik- és a Kölcsey-anyag. Még az a szerencse, hogy az Obernyik-kutatás egy korábbi helyzet alapján rögzíthette az Obernyik-versek egy részénél szerzőségét; s még korábban Ferenczy írta rá néhány kézira (novellára), hogy Obernyik műve, és még az 1830-as esztendőben megjelent. Igaz, más novellára viszont az került (ceruzával írva), hogy „Kölcsey”; a novella írójával azonos kézírással az időpont: Cseke 1⁸⁶ April 1838. Csak-

hogy pusztán az alábbi tényezők kerültek el a ceruzás kéziratelemző figyelmet:

a) A jelzett időpontban – a Kölcsey-levelezés tanúsága szerint – a *Himnusz* költője nem írhatta ezt a novellát.

b) A novellának francia nyelvű mottója van, akár más Obernyik-novelláknak.

c) A kézírás Obernyiké és nem Kölcseyé.

d) A novella tárgya sem vall Kölcseyre. Nem mintha az önkéntes lemondás, „szerelmi áldozat” gondolata oly távol állt volna tőle, de ismert novelláinak érzékenységre valló vonásai, illetőleg az érzékenységtől való rokonszenves elhatárolódás szinte kétségtelenné teszik, hogy nem Kölcsey a szerző.

e) A novella árvízi jelenete sokkal inkább a jelenhez közvetlenül tapadó Obernyik előadásmódjára vall, mint a novelláiban a történettel mindig és másképpen távolságot tartó Kölcseyére.

Jórészt hasonlókat mondhatunk el a Ferenczy által közölt és Kölcseynek tulajdonított versekről. Hiszen Ferenczy semmiféle megokolást nem ad arra vonatkozólag, hogy mi indokolja ezeknek az érzelmes verseknek fölvételét a Kölcsey-oeuvre-be. Az Obernyik-életrajzok által vitathatatlanul Obernyiknek tulajdonított versekről nincs a továbbiakban mit mondani. Legföljebb annyit, hogy a papír alakját, az írásképet tekintve még jó néhány költemény, vázlat sorolható ide mind a *K* 697-ből, mind a *K* 698-ból. Lényegében semmi nem igazolhatja azt sem, hogy a kéziratok közt lelt *Odysseia*-fordítástörédeket Kölcseyének tulajdonítsuk. Sehol nincs nyoma annak, hogy az *Ilias* tolmácsolása után, azt abbahagyva (vagy előtte?) belefogott volna a másik homéroszi eposz átültetésébe. Nem említi a Kölcsey-művek

között sem Obernyik, sem Pap Endre.¹⁹ Viszont a kézírás nem Kölcseyé, a görög névalakok különböznek Kölcsey magyar *Iliász*-fragmentumának görög névalakjaitól. Obernyik ekkor már tudott annyira görögül, hogy nekikezdhetett – mesterét utánozva – az *Odysseia* magyarításába.

Most egy kicsit ingoványosabb talajra lépek. A Kölcsey–Obernyik viszonyra a kéziratköteg és az életrajzok alapján szeretnék következtetni, s ha a veszedelmes pszichologizálásba tévednék (számomra veszedelmes, mert nem értek a pszichológiához), akaratom ellenére történik. Abból indulok ki, hogy Obernyik számára sorsfordító élménynek bizonyult az 1837-es esztendő, mikor is a Kölcsey-házba került nevelői minőségben. Az érzékeny, egy szerelmi csalódáson már túlesett, korához képest igen művelt és fogékony fiatalember találkozott Kölcsey Ferencsel, részese lett a Kölcsey által vezetett-irányított irodalmi-kulturális-politikai műhelynek, közelről láthatta a „csekei bölcs” munkamódszerét, tanúja volt a munkás hétköznapiaknak, látta Kölcseyt családja körében, alkotás közben, az ünnepnapokon. Nemcsak a visszaemlékezések görögtüzében lett fényes és szuggesztív Kölcsey alakja; hatásáról, szinte karizmájáról tanúskodott Fáy András, Eötvös József, Szalay László, Pap Endre, időbeli távolból megérezte Petőfi Sándor. Talán nem tévedek, ha úgy látom, hogy Obernyik Károly sem tudott és nem is akart kikerülni Kölcsey egyéniségének és egyéniségét pregnánsan és egyértelműen kifejező műveinek (az 1830-as években vagyunk!) hatása alól. Röviden: talán önkéntelenül is megpróbálta utánozni. Nyilván nem a nagypolitika színterén, ahová nem juthatott el, hanem elsősorban ott, ahol tehetséget érzett magában. S ez az irodalom volt. Külső jele ennek, hogy, ki tudja mennyire

önkéntelenül, utánozta mestere kézírását. A tisztázásra kapott vagy a másolás céljából elé tett Kölcsey-kéziratok leírásával kezdte, majd az ekkor még kevés eredetiséget eláruló költő és novellista, egy szentimentális levélregény szerzője, igyekezett úgy formálni betűit, mint azt Kölcseytől elleste. De nemcsak a betűket formálta hasonlóképpen, hanem hasonló műfaji változatokkal kísérletezett, olvasmányait a Kölcsey-ízlés szerint alakította (például Bulwert kezdett olvasni), szinte hirtelen görögös versekkel próbálkozott, és az elvontabb-gondolatibb költészet felé tett lépéseket. Az egyik versben a *Szózat* ihletésére ismerünk (elképzelhetetlennek tartom, hogy Kölcsey a *Szózat* egy motívumára változatot készített volna), másutt Kölcsey Rákos-látomását mondja föl újra, legalábbis a vers címével.

Ferenczy József úgy igyekszik áthidalni e versek és a Kölcsey szerzőségének valószínűsége között tátongó szakadékot, hogy Kölcsey *ifjúkori* alkotásaiként ad közre belőlük néhányat.²⁰ Csakhogy éppen Kölcsey kézírásával a kéziratkötegben föllelhető az 1814 közepéig írt verseinek kezdősor szerint felsorakoztatott jegyzéke,²¹ s egyik kezdősor sem illik a Ferenczy által közzétett versekre, nem is szólva arról, hogy a kéziratkötegben egy helyütt található Kölcsey versei, s a többi helyen csak elvétve bukkan föl Kölcsey-autográf.

De térjünk vissza Obernyikhez. Azt szeretném sugallni, hogy az 1830-as évek második felében Kölcsey *epigonjaként* tevékenykedett az irodalomban; verseiből keveset jelentetett meg, novellistaként vált ismertté, de kevésbé elismertté. S amiképpen a mester kézírását utánozta, olyképpen versalkotási módját is el szeretne volna sajátítani. Természetesen nem a *Himnusz* vagy a *Vanitatum vanitas*

Kölcseyjének követője volt, hanem a balladákénak, a *Szondi* töredékeposz poétájáénak és mindenekelőtt az érzelme-
sebb versek alkotójáénak. Tétélemet további feltételezéssel
támasztom alá. Obernyik pályája – persze, életkora miatt is –
az 1840-es években lett sikeressé, akkor talált rá önmagára,
legigazibb műfajára. Akkor nevezetesen, amikor Kölcsey az
ő számára féltve őrzött irodalmi és személyes emlék lett.
Akkor, amikor már nem nyugózta a szigorúan szelíd bölcs
irodalmi munkássága. Az 1840-es években fogalmazott
színdarabjai mutatják meg Obernyik legjobb vonásait.
Olyan műfajban arat előbb irodalmi, majd színpadi sikere-
ket Obernyik Károly, amelyet Kölcsey nem, illetőleg pusztán
egy töredék és egy ifjúkori (lappangó) vígjáték erejéig
művelt: a drámában. A *Főúr és pór* (1843), majd az *Örökség*
(1844) azt a francia – másodlagos – romantikát asszimilálta
a magyar drámairodalomba,²² amelyet Obernyik, legalábbis
novellái francia mottói szerint, már korán megkedvelt, de
Kölcsey vélhető rosszallása miatt csak az 1840-es esztendő
elejére kezdett el színműveivel követni. A Bulwer-próbafor-
dítástól a francia romantikáig, a Kölcsey-ízlésvilágba való
belehelyezkedési kísérlettől a saját út fölleléséig ível az
Obernyik-pályának ez a szakasza. És vajon csak a megélhetés
gondjai vitték később vissza Kölcsey Ádámnéhoz? Nem
határozta meg egész életét a közel két esztendő Kőlcsey-
közellét?

Innen nem lépek tovább magánéleti vonzások és választá-
sok bizonytalan körvonalú birodalmába. S bár a Kölcsey-ha-
gyatéka nem lett végül Obernyiké, ha nem tulajdonított is el
jelentősebb korpuszt a Kölcsey-életműből, tény, hogy Kől-
csey-kéziratokkal együtt került az ő hagyatéka a Magyar
Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárába. S bár

olykor egy boríték hátlapján lelhető könyvjegyzék, olykor apróbb Kölcsey-autográf keveredett (talán emlékként, ereklyeként) az Obernyik-kéziratok közé, a konvulutum egybekötése ellenére is szétválasztható, rekonstruálható az egykoriban önálló, részben borítóval rendelkező kéziratok sora, jóllehet a borítólapokat lefejtették az idők folyamán. S még egy apróság. Kölcsey gondúzó játékaik közé tartozott a verses találós kérdések alkotása. Minthogy a kéziratkötegben ilyenek is találhatók, Ferenczy magától értetődő természetességgel sorolta föl Kölcsey „ismeretlen művei” között az egyébként jórészt nem Kölcsey-típusú talányokat. Csakhogy egyik-másik alatt ott van Obernyik Károly betűjegye, hol rövidítve, hol pedig anagramma-szerűen. Ezeket sem kell a Kölcsey-művek között számon tartanunk.

Csak dicsérni tudom Böszörményi Károly óvatosságát, figyelmességét, és csak sajnálkozni tudok azon, hogy Obernyik műveinek sajtó alá rendezője, Ferenczy József az ügyvédnél kevésbé bizonyult filológusnak. A Kölcsey-kutatáson a sor, hogy a följebbinél részletezőbb vizsgálatba kezdjen, megjegyzéseimet, feltételezéseimet tegye mikroszkóp alá, és módosítsa, ha szükséges.

Az előbb, szinte mellékesen, jegyeztem meg, hogy 1814-ből való az a Kölcsey-kézirat,²³ amely az 1814. augusztus 18-i keltezésű, *Jön búsan...* kezdetű (*A lány dala*) verssel bezárólag, kezdő szavait adja meg az addig az időpontig elkészült Kölcsey-verseknek. Nem mindnek, és nem is egészen világos, milyen szempontok szerint válogatott Kölcsey. A jegyzék közlése előtt azonban néhány megjegyzést kell tennem. A kéziratlap másik oldalán, más tintával, Álmosd 1813. augusztusi keltezéssel a *Miről fog a' lant*

zengeni... kezdetű költeményt leljük, feltehetőleg az első fogalmazványt, erre vallanak a javítások. Tudjuk, hogy később Kölcsey áthúzta az első szakaszt, és az *Egykor bomályos*... szavakkal indította a költeményt. Szauderék kiadásuknak tanúbizonysága szerint forgatták ezt a kéziratlapot, de csak egy verset igazítottak át eszerint, egyébként a Kölcsey-kutatás nem vette figyelembe, hogy sem az 1832-es, sem az 1840-es versgyűjtemény, de a későbbi kiadások, így a máig legteljesebb és legmegbízhatóbb 1960-as kiadás sem ad minden olyan verset, amelynek kezdő szavait felsorolja a jegyzék. Voltak tehát olyan Kölcsey-versek, amelyek még 1814-ben léteztek, egyik-másik kortárs tudott is róluk, de nem kerültek egyik gyűjteménybe sem, jelenlegi ismereteink szerint már nem voltak a hagyatékban. Mindazonáltal máshonnan még előbukkanhatnak. Az a tény, hogy a kéziratlap például nem a *Szemere Tárból*, nem az *Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárából*, hanem a csekei hagyatékból bukkant föl, azt látszik tanúsítani, hogy Kölcsey nem küldte el ezt a jegyzéket senkinek. Talán önmagának írta össze, esetleg egy korai kiadás ötlete merülhetett föl benne. Az egyes címeket helyettesítő verskezdeteket nem a megírás sorrendjében tünteti föl szerzőjük, és az egyes verskezdetek előtt álló számok sem a kronológiára utalnak. Egyébként is baj van a versek kronológiájával: természetesen elképzelhető, hogy akad Kölcseynek olyan költeménye, amelyet egy nap alatt alkotott meg, de több olyan versről tudunk, amely hosszabb idő küzdelmének terméke. Talán a végső tisztázás időpontját rögzítette (nem minden esetben), talán az egyik változat készültét nyugtázta. A másik megjegyzésem, hogy a jegyzékből feltűnően sok „zsenge” marad ki, valójában csak két 1809-es és két 1810-es vers jutott be a jegyzékbe,

ugyanakkor öt 1813-as és két 1814-es költemény is kimaradt. Harmadik megjegyzésem arra vonatkozik, hogy Kölcsey nem választotta külön „eredeti” verseit és fordításait, sem a jegyzékben, sem kötetében. Jóllehet zárójelben a *Sappho után* megjelölés áll, a kor műfordítói gyakorlatához képest híveknek lehet minősíteni Kölcsey átültetéseit. Arról lehet szó, hogy az antikvitást a magáévá élő költő gondolatvilága szerves részeként illesztette e pályaszakaszába az ódai és epigrammai hangnemet legérzékletesebben megszólaltató – fordított – verseket, mintegy jelezve a példát, amelyet ezúttal fordítással akar követni. Mindenesetre tanulságos, hogy mely verseit találja oly fontosnak Kölcsey, hogy ebben a jegyzékben feltüntesse, és mely verseket érez nem eléggé érettnek[?], nem a végsőkéig megformálnak[?] vagy túlságosan önleplezőnek[?] ahhoz, hogy egy virtuális[?] versgyűjteményben helyet kaphasson. Csupa kérdőjel; egyébként is egyre több a kérdőjel 1814-től kezdve Kölcsey pályáján. Lassan-lassan a műbírálati szakaszba érünk, a *Rácz nyelvből* népies fordulatához, illetőleg Szemere Pállal együtt a közös stúdiumokhoz. Néma vagy töredékes beszédű felmérésnek tetszik ez a jegyzék, harminckilenc vers (ha jól számoltam), Szauderék kiadása szerint hiányzik belőle huszonkettő. Az önmagához szigorú Kölcsey rostája? Vagy más számára készült?

Mégysz édesem?²⁴ [Búcsú B...től]
 Kéred Bajnok,- [Róza]
 Hallottad é- [Az ivó]
 Egy dalt, egy dalt,- [Rákos nimfájához]
 Csak bor, csak Leány. [Borkirály]
 Tudok vigan nevetni [Tudatlanság]
 [Te]²⁵ sírhalomnak [Élet]

8 Miről fog a' lant [vö.: recto]
 9 O sírni, sírni [Elfojtódás]
 Jön búsan [A lány dala]
 6 Haljad fény [Az Ábrándozó]
 3 Arkádiában [Az Arcas]
 Ohajtom én [A végnyugalom]
 Akkor is, ba

- 11 Engem Lombok' hűvös [Szemere Pálhoz] 10 Bóldog, a' kit- [Kívánság]
 1 Gyakorta jött felém [Ideál] 10 Nem borít [hús]²⁶
 5 Mint zúgó szél [Küzdés] Eloisek repkényt
 Minden virágát [Vilma emlékkönyv- Borítis el édes [A Fantázia]
 vébe] Ki sírja éz! [A kedves sírja]
- 4 Közte sűrű kény, [Laurához]
 Büszke székedben [Sappho után]
- 7 Bóldog ember [Sappho után]
 Meg halva fogsz [Sappho után]
- 2 Két Isten Asszony [A költő]
 Légyenek érzésim [Óhajtás]
 Pirúlva jött fel [Felelet Kazinczy első
 szonettjére]
- Itt epedett [Veszteség]
 Láng vala keblemben [Átok]
 Szent Plutón [Démokritosz sírján]
 Hints rózsát [Rádaynak sírján]
 Lengesz hogy szeliden [Egy ifjú sír-
 ján]
- Minden óráim [Minden óráim...]
 Ah kétségem'
 Vedd e' gyűrűt [A jegyváltó]

Csupán a rend kedvéért még egyszer leírom a kötetben nem szereplő versek kezdő szavait: 1. Ah kétségem; 2. Akkor is, ha; 3. Nem borít [hús]; 4. Eloisek repkényt.²⁷

S ha 1814 körül csak óvatosan és egyelőre minden alap nélkül feltételezzük Kölcsey kötettervét, 1832-ből már a levelekből pontosan tudjuk követni, és biztonsággal rekonstruálhatjuk az életmű-kiadásnak tervezett, azonban az első kiadásnál elakadt vállalkozást. Kölcsey előbb Döbrentei Gábornak, majd Wesselényi Miklósnak írja meg – a tartózkodó sorok között kiérezhető örömmel –, hogy megállapodott Hartlebennel egy ötkötetes életmű-kiadásban, amely ekképpen látna napvilágot: 1. Versek; 2. Beszédek; 3. Görög filozófia, história; 4. Kritikai írásai; 5. Egyveleg prózai írások.

Ami mindenképpen szembetűnő, hogy Kölcsey valójában még részben megírandó, elkészítendő anyagra állapodik meg; verse sincsen tulajdonképpen még elegendő, 1832. október elsején még négy verset[!] küld Szemerének a kötetbe; a politikai élet kevés időt hagy számára. Kölcsey megbízik Szemerében, aki Szalay Lászlóval korrigáltatja a kötetet, „szorgalmat és pontosságot” ígért.²⁸ Szemere nem meri adni az előszót, nincs ereje úgy szólni, ahogy kellene – állítja. Decemberben Kölcsey felindulva szemrevételez sajtóhibákat, amelyek közül kettő majd az 1840-es kiadásban megismétlődik. Mindazonáltal tovább igyekszik azon, hogy a második kötetet tető alá hozza. Kész anyag még nincs, szinte egyenként küldi Szemerének beszédeit, aki beszámol például a cenzúrázás kellemetlenségeiről, majd Hartleben (Konrád Adolf) fanyalgásáról, hogy ti. kevesen vásárolják a verskötetet, mégis kész a beszédek kinyomtatására. 1834 júniusában világossá válik Hartleben „elpártolása”, a második kötet kiadása jó darabig terv marad. Igaz, Kölcseynek még nincsen teljében kész kötetnyi anyaga. A valódi okot Szalay egy visszaemlékező leveléből ismerjük: „Jener Band der Kölcseyschen Werke, dessen Sie sich bedienen, mag wohl kaum mehr als zwei Drittel der Kölcseyschen Poesien erhalten. Es existiert eine spätere Ausgabe der Werke Kölcsey's aus den vierziger Jahren, in dieser enthält der erste Band sämmtliche Dichtungen. Ihre Ausgabe ist der Censurverhältnisse wegen mit dem ersten Band ins Stocken gerathen, da der zweite die politischen Reden enthalten sollte.”²⁹

Szalay László emlékezését hitelesnek fogadhatjuk el. Annak ellenére, hogy Hartleben úgy tett, mintha türelmetlenkedne, mintegy Kölcseyre hárítva a felelősséget a kötet

kiadásának elhúzódása miatt. Később, az 1840-es években sem volt oly egyszerű Kölcsey összes műveinek megjelentetése; nem meglepő, hogy Hartleben csupán ürügyet keresett a megállapodás felmondására. Kölcsey azonban nem adta föl a reményt, 1837. február 25-i leveléből tudjuk: beszédeit Vörösmarty Mihálynak is elküldte, hátha sikerül megjelentetnie; Szemere Pál ellenben a versek bővített újrakiadását szorgalmazta, javasolta, miszerint a cím nélküli költeményeknek címet kellene adni.

Hogy hányan vették kezükbe az 1832-es kötetet, nem tudhatjuk. Annyi bizonyos, hogy Linzbe (is) eljutott, Batsányi Jánoshoz, akinek könyvtárából viszont az OSZK-ba került.³⁰ Rossz hangulatban, nem csekély ellenérzéssel lapozgathatott a gyűjteményben a magyar irodalom nagy száműzöttje, a kötet előzéklapjához van bekötve Batsányi kézírata, amely a neki nem tetsző sorokat tartalmazza, s a tartalomjegyzék elé kötött lapon két francia nyelvű verses és egy prózai idézet jelzi,³¹ Batsányi másféle poétikai elképzelésekkel rendelkezett. Batsányi bejegyzései alaposabb elemzést érdemelnének, itt csak néhány – jellemző – aláhúzását, közbeszúrását közlöm. A *Búcsú B...tól* című vers után odaírta: *quelle misere*; a *Kedves sírja* alábbi sorait ekképpen húzza alá: „Vándor ne bánd e könyvet melly áztatja / Nem fogja jéggé tenni keblemet.” S a sor szélén az ingerült-csúfolkodó szó: *puff!* Bizony, képzavarról van szó, csak hogy magamat beleértve ilyenről nemigen mer szólni – a tisztelet miatt – a Kölcsey-kutatás. Hogy a *Szemerémben* című versben Batsányi aláhúzta a *Széphalom* szót, s a lapszélre ezt írta: *Szélmalom*, ez az akkor már halott ellenfélnek, Kazinczy Ferencnek szól. Kijegyzi Batsányi,

zárójeles megjegyzéssel ellátva, majd kommentálva az alábbi Kölcsey-sorokat is:

Tudok vígan nevetni,
 Tudok híven szeretni,
 'S szépről [*nem szépen*] énekelni.
 Epedtem, olvadoztam [tant pis]
 Sok fényt lágy búra hoztam,
 'S még sírni nem tudok.

Oldalt Iuvenalistól idéz Batsányi: Mollissima corda Humano generi dare se natura fatetur, Quae lacrymas dedit.³²

Még egyetlen példát hozunk Batsányi véleményét ismeretendő:

Azért nyög, hajh, az esti szél,
Mert én sóhajtottam! [Az *én*-t húzta alá kétszer költőnk.]

A számos közéleti és nem kevésbé terhes családi, a birtokkal kapcsolatos teendő elvonta Kölcseyt irodalmi terveitől, amelyek megvalósításán pedig sokat fáradozott. Ez a magyarázata annak, hogy kevesebb műve készült el, mint szeretne volna; levelezéséből értesülünk, milyen nehezen volt képes időt szakítani a megígért elbeszélésekre, jóllehet egymásutánjuk jelzi Kölcsey odafordulását a prózai epikához. Utoljára is novellán dolgozott, Pap Endre híradása szerint: „Utolsó költői műve az Emlény' számára készült; 's A' *ferrói szent fa* címet viselt. VI szakasz áll belőle papíroson; bevégezni a' halál nem engedte . . .”³³

S ami Kölcsey életében nem valósulhatott meg, az életmű-kiadás, az 1840-től kezdve, bár nem a tervezett

ütemben, létrejött. Solt Andor közléséből és Pap Endrének általam publikált leveléből világossá vált, miképpen történt meg a kiadásra szánt kéziratok lemásolása, elküldése a szerkesztőknek;³⁴ Pap Endre Szemerétől kérdezte, hogy a verseket „születés vagy nem’ rende szerént” írja-e le (1839. június 3-án), június 24-én örömmel közli: „Kölcseynek eddig nálam levő munkái nyomtatás alá készen vannak...”, majd az alábbiakról számol be: „A’ Muzáronhoz tartozó irományok tisztázását folytatom. Pozsonyban eddig a’ Tekintetes Ur’ régi naplóját tisztáztam, ’s újra nyeltem minden szót, melly abban a’ comicum vagy a’ költői kiképződés, vagy a’ mythologia felett mondatik. Holnap már a’ Berzsényi antirecensiojához fogok...” S ebből itt arra következtek, hogy a megbízható Pap Endre nemcsak Kölcsey műveinek sajtó alá készítésében vett részt, hanem Szemerének is dolgozott. Nyilván ő a „Tekintetes” úr, kinek régi naplóját másolja. Augusztus 26-án már arról számol be Pap Endre: „Mindenki várja, hogy munkái [ti. Kölcsey összes műveinek első kötete. F. I.] megjelenjenek.”³⁵

Van adatunk arról (is), hogy „1840-ben az elhunyt Kölcsey Ferencz munkáit akarja kiadni a vármegye s a város közönségét is pártolásra szólítja fel. Erre a tanács így határoz: »Bár a felhívást forró kebellet veszi, s a nagy férfi munkáit halála után is látni kívánja, műveiből egy példányt rendel meg.«”³⁶

Nyilván Szatmárnémetibe is megérkezett a Kölcsey-kiadás tervének híre, talán az előfizetési felhívás is, s így a nemes (túl)buzgalom fölöslegesnek bizonyult. Mindenesetre Pap Endre filológiai munkája szervezéssel párosult. Miután Szalay Lászlónak felküldte az anyagot, Pozsonyból, 1839. július 29-én keltezett levelében beszámolt, milyen

előfizetési felhívás közzétételét javasolja. Érdeemes szinte egészében idézni Pap levelét.³⁷

„Tisztelt Férjfiú, az előfizetési jelentést Kölcsey' munkáiról Heckenastnak mai napon küldtem el, olly kérés mellett, hogy Kegyeddal a' szükséges változtatások' megtehetése végett közölje. A' jelentés ekképen vagyon:

»*Előfizetési jelentés Kölcsey Ferencz' minden munkáiról.* Szinte egy év múlik, mióta Kölcsey sírban nyugszik. A' millyen egyetemi vala az érdek, mellyet halála gerjesztett, épen úgy vált napról napra egyetemibb ohajtássá: bár munkái minél előbb megjelenjenek.

Az alolirt szerkesztők érezték ez ohajtás' igazságát, 's igyekeztek azt teljesíteni; 's mennyiben az előlegesek' elvégzése után úgy szállani lehet, telyesítették is. Mert minekutána az alolirt kiadó nehézségeket elintézték, ezenel jelentik: miképen Kölcsey' munkáinak gyűjteménye a' közönség kezeibe jutand.

E' gyűjteménybe foglaltatnak Kölcseynek minden eddig megjelent, 's még kéziratban levő munkái, jelesen 1. 1832ben megjelent Versei korábbiakkal és későbbiekkel bővítve; elbeszélései, egy eredeti drámatöredéke; 's fordítása Homérbol; 2. törvényszéki, polgári és emlékbeszédei; 3. aesthetikai, 4. kritikai, 5. philosophiai, 6. politikai, 7. historiai munkái, 's ha a' meghatározott ívszám úgy kívánná, 8. levelezései is.

A' nyomtatás új betűkkel 's tömötten nem sokára megkezdetik; 's az első kötet az író' jól talált arczképével együtt még ez évben megjelenván, az egész gyűjtemény nyolczadrétben, kilenczven ívnyi tömegben hat kötetre osztva, a' legfinomabb velín papiroson, e' hirdetéstől számítva legfellegbb két év alatt, világ' elébe bocsáttatik.

Midőn az alolírt kiadó kötelezi magát, hogy szerződése' világos értelménél fogva mindent elkövet, mi a' külbecsre nézve megkívántatik: ugyan akkor a' szerkesztők Kölcsey' munkáinak érdeméről szollani szükségtelennek tartják, olly korban, midőn ő még meg nem haladva áll, olly közönség előtt, mellynek véleményét senki nem birta inkább, nem méltóbban, mint ő. Csak azt nyilatkoztatják ki: miképen örülnek, hogy e' munkák' szerkesztése a' tisztelet' és barátság' jogánál fogva nekik jutott, 's nem közönséges részvétel az, mit e' gyűjteményre nézve a' két haza' közönségétől várnak.

Ez, és sok egyéb, itt fel nem számolható okok és tekintetek birták alolírtakat arra, hogy a' munkákra, mellyekről e' jelentés szoll, előfizetést nyissanak következő feltételek mellett:

1. Az előfizetési ár 10 pengő forint lesz, 's egyszerre és előre fizettetik le.

2. Az előfizetők nyugtatványokkal biztosítatnak, mellyeknek előmutatása mellett veendhetik át az időről időre megjelenő köteteket.

3. Azon hazafiak, kik az előfizetés' gyűjtésére alább a' két haza' kebelében felszollíttatnak, megkéretnek, hogy a' bejött előfizetési mennyiséget, az előfizetők' pontos névjegyzékével együtt, legelsőbben folyó év' Octoberéig bezárólag 's azután is időről időre biztos alkalommal az alolírt kiadó könyváros' pesti könyvkereskedésébe beküldeni szíveskedjenek, viszont a' kiadó igéri, hogy a' megrendelendő példányokat illető helyeikre időről időre elküldözni nem késik.

4. Az előfizetett pénzmennyiség' egy része Kölcsey' örökösét fogja illetni; miért is a' kiadó könyváros ellenőrségül

ajánlja: miképen az egész gyűjtemény' megjelentével az előfizetők' neveit kinyomtatattja, 's azon előfizetőt, ki nevét e' nyomtatott jegyzékben nem találná, annak idejében a' haza' színe előtt felhívandja, hogy magát a' szerkesztők' akármelyikénél jelentse be, melly úton az illető örökös által a' kiadó ellen követelés tétethetik.

5. Kérettenek azok, kik Kölchsey' munkáit bírni ohajtják, hogy előfizetési szándékokat az első határnapig, az az octoberig bezárólag kijelenteni szíveskedjenek, mivel a' kiadási szerződésben meghatározatván a' példányok' száma, mennyit az előfizetetteken felül a' kiadónak nyomtatni szabad lesz, nagyon fogja a' kiadó sajnálni, ha előfizetési rendelések nagyon későn olyankor érkeznek, midőn már az elsőbb kötetek' példányai elfogytak, 's másodszor csak azon esetben nyomtattnak, ha a' későbbi előfizetők oly számmal lennének, melly mellett a' nyomtatás veszteség nélkül újra eszközöltethetik.

Midőn az alolírtak vállalatok' pártolására a' literatura' minden barátait felszollítják, egyszersmind kijelelik azon t. cz. hazafiakat, kiket a' két hazában előfizetés' gyűjtésére megkérik, ugymint

Abauj gyben

SzB[?]

Költ Pesten, augusztusban, 1839

(Szerkesztők' aláírása)

(Kiadó' aláírása)«

Méltóztatna Kegyed, tisztelt Férjfiú, a' szükséges változtatásokat és hiányokat ott és úgy, a' hol 's a' mint kívántatik megtenni és kipótolni, 's ha ki lesz nyomtatva, 60, vagy 70 jelentést a' Megyék' számára fenntartani.

Több hírlapok tevék már e' vállalatot közönségessé, 's lehet, hogy itt ott egy két kaján a' Figyelmező' szerencsekívánásához kancsal hunyorítással járul, de én hitelesen

mondhatom, hogy itt legalább a' nagyobb publicum nyugalomban vár és örül..."

Pap Endre a továbbiakban közli, miszerint most vette kézhez Szemere levelét, melyért pirulnia kell; Kölcsey Ádámné (Josephine) szerint ugyanis „hálátlan”. Ezt cáfolandó bizonygatja, mennyire hű Kölcsey Ferenc emlékéhez.

A kiadás szempontjából megjegyzendő, hogy Heckenast (Gusztáv) kiadóként üzleti hasznot remélt, nyilván ő sürgette elsősorban, hogy minél előbb jelenjenek meg a kötetek. S ha gyors egymásutánban sikerül kiadni, az érdeklődés, amely Kölcsey iránt még megvan, nem lankad el. Heckenast magyar irodalmi-sajtótörténeti szerepéről hosszan lehetne elmélkedni, Jósika Miklós műveit például magyarul is, német fordításban is megjelentette, Kossuth Lajos újságával kapcsolatos működéséről is tudunk eleget. A hatóságok előtt megbízhatónak számított, ezért vállalhatta (talán nem is sejtve az akadályokat) Kölcsey műveinek kiadását. Hogy az *Országgyűlési napló*ról egyelőre nem lehet szó, ebbe valószínűleg minden érdekelt fél belenyugodott; de hogy a politikai beszédek publikálása sem lesz majd sima ügy, erre nem gondoltak[?] a szerződő-vállalkozó felek. Ismét Szalay László emlékező leveleiből idézek; s minthogy 1851. december 3-áról kelezett a levél, az emlékezés frissessége hitelességet kölcsönözhet a levélből származó információnak:

„Die Ausgabe der Kölcsey'schen Werke enthält auch seine prosaische Schriften – vorzüglich über Kunstphilosophie – vollständig, nur wimmelt leider der letzte Band (die politischen Reden) von Druckfehlern, weil er, da die Censur und das *imprimatur* versagte, in Leipzig gedruckt wurde, von wo die Correcturbogen nicht nach Pest ge-

schickt werden konnten, und wo der Druck durch Jemanden überwacht wurde der kaum ungrisch verstand.”³⁸

Az országgyűlési és megyei beszédeket tartalmazó hatodik kötet belső címlapjának más a tipografizálása, mint az előző ötné, a betűk világosabb színűek. A kötet más – érdekes – jellemzőjére, ti. arra, hogy a „konspiratív” kiadás ellenére is a cenzúrázott anyag jelent meg, a kutatás már rámutatott.³⁹ Egyébként Szauderék kiadásában a beszédek más címeiken jelentek meg, mint az elsőben.

Annyi bizonyos, hogy a határidőket nem sikerült tartani. Az első két kötetet még 1840-ben hozta ki a kiadó, a következő kettőt 1842-ben, az ötödiket már csak 1844-ben (itt található a megígért előfizetői névsor, az előfizetésgyűjtőknél 72-en prenumeráltak, könyvárusi úton 381-en szerezték be. Heckenastnál 164-en, összesen 617-en),⁴⁰ s az utolsó kötet jó darabig [1848-ig?] váratott magára. Hogy esetleg a Szemere Pálnál található, már ekkor tekintélyes számú levéllel ki lehetett volna elégtíteni a türelmes olvasókat, nyilván fel sem merült, pedig az iliászi pör Kölcsey-leveleit közreadták. Mégis, ez az összkiadás a jobbak, megbízhatóbbak közé tartozott, jóllehet az akkor ismert kéziratos anyagnak csak egy részét adta. Jellegénél és a kiadási elveknél fogva nem tartalmazhatta a változatokat, és a cenzúra miatt is vigyázni kellett. Az ifjúkori jegyzőkönyvek anyagának publikálása ekkor nemigen tetszhetett célszerűnek, hiszen a nagyközönséget kevésbé, a kutatást annál inkább érdekelte. Más kérdés, hogy még Toldy Ferenc sem aknázza ki Kölcsey-portréjában eléggé ezeket a jegyzőkönyveket,⁴¹ és Kállay Ferenc visszaemlékezéseit is elsősorban az onnan nyerhető életrajzi adalékok és nem a „munkarajz” miatt becsülték.⁴² Sajnos, a Kölcsey-kutatást elég sokáig nem

foglalkoztatta a filozófus, a gondolkodó *fejlődés*rajza, egy kivételes műveltség formálódása; s kevés kivétellel a „hatáskutatás” mechanikus módszerével írták le Kölcsey esztétikai és bölcséleti munkáinak összetevőit. Igen fontos forrásokra derült fény, csakhogy viszonylag kevésbé tetszett ki: miképpen tudta egységesnek ható életművé alakítani az antik, a német, a francia, a spanyol[?] szerzőktől kölcsönzött ötleteket és ideákat.

Nemigen segítette a kutatókat a Kölcsey-kiadások sora, amelyet Toldy Ferenc nyitott meg nyolckötetes, 1859–1861 között publikált edíciójával. Minthogy az 1880-as évekre ez a kiadás már nem volt kapható, mint örökös, a Franklin Társulat vállalta, hogy újra megjelenteti Kölcsey „minden munkái”-t, kiegészítve, rendezettebb kiadásokra törekedve. Sajtó alá rendezőül, szerkesztőül Angyal Dávidot, Gyulai Pál tanítványát emlegeti ez a kiadás, amely 1886–1887-ben látott napvilágot tíz kötetben.⁴³ Angyal Dávid ekképpen emlékezik vissza munkájára: „Gyulai közbelépésére nekem jutott a feladat, hogy Kölcsey válogatott munkáit a szokásos életrajzi bevezetéssel kiadjam.⁴⁴ Már sajtó alá rendeztem egy Kölcsey kiadást néhány évvel ezelőtt, de névtelenül, mert az nem volt kritikai kiadás, hanem le kellett nyomtatnom Toldy kiadását és azt új adatokkal gyarapítani.”⁴⁵ (A Franklin Társulat tehát a legolcsóbb megoldásra törekedett!)

Ezután már csak két kiadás érdemel említést. Kerecsényi Dezsőé, 1943-ból és Szauderéké 1960-ból, amely az összes előző kiadás számos pontatlanságát igazította ki, sok új anyagot adott (főleg a levelezés-kötetben), és mind a mai napig – az azóta napfényre került sok új megállapítás, adat, dokumentum ellenére – megbízható, bár helyenként kritikával kezelendő bázisa a Kölcsey-kutatásnak. Az azóta

megjelent levelezés- és dokumentumkötetek (Merényi Oszkáré, Taxner-Tóth Ernőé, Szabó G. Zoltáné és a verseket illetőleg Kerényi Ferencé stb.)⁴⁶ lényegileg változtatták meg a Kölcsey-képet, nem annyira az életrajzot tették teljesebbé (azt is!), hanem inkább a környezetrajzot húzták meg élesebben, illetőleg Kölcsey birtokosi, politikai és alkotói helyzetének értelmezéséhez segítenek. Éppen ezért vélem úgy, hogy nem a Kölcsey-életrajz megírása várat magára elsősorban, hanem a „munkarajz”, amelyhez azonban egy-egy alkotás összes változatának ismerete szükséges lenne, a vitatott Kölcsey-művek kérdésében pedig annak hitelesebb és igazolhatóbb tudása: valójában mennyi Kölcsey része a műben? Ugyancsak szinte monografikus feltáráshoz volna szükség a Kölcsey-könyvtár 1158 kötetét illetően, hozzávéve a levelezésből és máshonnan összeállítható olvasmányjegyzéket. A végeredmény nem újabb „hatások” regisztrálása lenne, hanem egy kivételes műveltség szerkezetének feltárása. A Kölcsey-hagyaték erősen hiányosan maradt ránk, sorsa ugyancsak hányatott volt. Ami az eddig előkerült és még előkerülhető „hivatalos” iratokat illeti, ott a bőség zavarával küzdünk, a jegyzetfüzetek feldolgozása során a heterogenitás a gátló tényező. Ennek ellenére nem mondhatunk le a „munkarajz”-ról, amelynek során a jegyzetek jellege vagy a hivatalos iratokból kitetsző személyiségvonások fontos információkkal szolgálhatnak az alkotói gondolatok kikristályosodási folyamatának követésében. A kritikai kiadásnak Kölcsey esetében valóban „kritikai”-nak, nem adathalmazónak kell lennie, s ez a szövegkritikára, a kronológiára, valamint az alkotások, levelek, iratok holdudvarára, egy szerfözlött rétegzett műveltséganyagra egyként vonatkozik.⁴⁷

- 1 *Remény s emlékezet*, szerk. TAXNER-TÓTH Ernő és G. MERVA Mária, Bp.–Fehérgyarmat, 1990; „*A mag kikél*”, szerk. TAXNER-TÓTH Ernő, Bp.–Fehérgyarmat, 1990 [1991]. E kötetekről ism.: GYAPAY László, *Philologia facta est!*,] *quae philosophia fuit*, Budapesti Könyvszemle, 1992, nyár, 204–211. A szerző bírálatának tartalmával és még inkább módszerével s így következtetéseivel nem értek egyet.
- 2 SZAUDER József, *A romantika útján*, Bp., 1961; Uő, *Kölcsey ismeretlen kéziratai*, PIM Évk., 1963, 87–98; *Kölcsey Ferenc kiadatlan írásai 1809–1811*, vál., bev. és jegyz. SZAUDER József, sajtó alá rend. BÁNHÉGYI György, SZAUDER József és SZAUDER Józsefné, Bp., 1968.
- 3 LUKÁCSY Sándor, *Kölcsey könyvtára*, Könyvtáros, 1963, 477–478.
- 4 KÖLCSEY Ferenc *Összes Művei*, sajtó alá rend. SZAUDER József és SZAUDER Józsefné, Bp., 1960, III, 504–516; KÖLCSEY Ferenc *Levelezése*, sajtó alá rend. SZABÓ G. Zoltán, Bp., 1990, 140–146. E kötetekből idézem a továbbiakban Kölcsey leveleit.
- 5 SZEMERE Pál, *Adatok Kölcsey Ferenc' életírására. 1790–1833*, Pest, 1838, A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday gyűjteménye, Szemere Tár I. pót., 91.
- 6 FRIED István, *Kölcsey Ferenc rebellis verse?*, ItK 1993, 1. sz. Vö. még: FERENCZY József, *A csekei bölcs*, Koszoru, 1879, II, 377–384.
- 7 FERENCZI Zoltán, *Deák élete*, Bp., 1904, I, 216–221. Vö. *Kölcsey Ferencz Védírata a Wesselényi Miklós ellen indított fölségértési perben*, MTAK Kt, K 789.
- 8 FERENCZY, i.m.: Uő: *Irodalmi ereklje*, Fővárosi Lapok, 1878, 269. (Melléklet az 55. számhoz); ezt veszi át: *Irodalom*, Kelet Népe, 1878, 66. sz.; FERENCZY József, *Kölcsey kiadatlan verseiből*, Kassa és Vidéke, 1878, 14. sz., III, 2; Uő: *Kölcsey műveibez*, Figyelő, 1878, IV, 311–319.
- 9 FRIED István, *A levéltíró Kölcsey Ferenc*, ItK 1991, 311–322.
- 10 *Kis gyűlések jegyzőkönyve 1838. dec. 3-i ülés*, MTAK Kt, K 1393.
- 11 SZEMEREI SZEMERE Pál *Munkái*, sajtó alá rend. SZVORÉNYI József, Bp., 1890, III, 326–330. Szemere leveleit jórészt innen és SZABÓ G. Zoltán kiadásából idézem. Vö. még: SOLT Andor, *Kölcsey halála és hagyatéka*, ItK 1938, 375–393.
- 12 Vö. például: MTAK Kt, RAL 94/1846. Kölcsey-kéziratok és bizonytalan hitelességű másolatok a legkülönbözőbb úton-módon és időben kerültek a MTAK, az OSZK, valamint a PIM Kézirattárába. A Miskolczy-család hagyatékából még az Irodalomtudományi Intézet Könyvtárába is jutott Kölcsey-autográf. Vö. LUKÁCSY Sándor, *Kölcsey ismeretlen folyamodránya*, ItK 1984, 350–351.
- 13 MTAK Kt, RAL 383/1866; RAL 974/1866; K 801: 1/1866.
- 14 A levél címzettje Eötvös József. K 801: 1/1866.

- 15 A 7. sz. jegyzetben említett kézirat, jórészt Kölcsey-autográf „Obernyik Károly ingóságainak árverésén talált gazdára”. Amennyiben ott más, jelentősebb Kölcsey-autográfok is lettek volna, feltehetőleg előbb-utóbb felbukkantak volna. Mindazonáltal nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy kisebb Kölcsey-kéziratok még ezen az úton családi archívumokból előkerülhetnek. Obernyik 1855-ben halt meg Pesten, ahova abban az évben érkezett Kecskemétről. Ott viszont 1851-től volt tanár. FARAGÓ Márton, *Obernyik Károly*, Losonc, 1898.
- 16 Az Obernyik–Kölcsey anyag lelőhelye: MTAK Kt, K 697 és 698 – A korai szakirodalom összefoglalása: SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, VII, Bp., 19–23. hasáb, IX, 1903, 1200. hasáb.
- 17 LUXEMBURGER Irén, *Obernyik Károly*, Bp., 1929/30, 51. Itt még kis 8-r. füzetéről van szó.
- 18 ARANY János, *Hivatali iratok*, 2, Akadémiai évek (1859–1877.), sajtó alá rend. GERGELY Pál, Bp., 1964, 683.
- 19 FRIED István, *Kölcsey ismeretlen versei*, Szabolcs-Szatmári Szemle, 1979, 4. sz., 25–36; SOLT, *i.m.*
- 20 FERENCZY József 1878-ban adja közre a Kölcseynek tulajdonított verseket (8. sz. jegyzetben *i.m.*); akkor, amikor Obernyik műveit sajtó alá rendezi. Obernyik verseiből csak a kötetekhez írt előszavában idéz. Figyelemre méltó, hogy később nem tér vissza Kölcsey-adalékaihoz. Talán az Obernyikkal való behatóbb foglalatosság rádöbbsentette, hogy nem Kölcsey műveit publikálta?
- 21 MTAK Kt, K 697.
- 22 OBERNYIK Károly, *Szépirodalmi Összes Munkái*, sajtó alá rend. s életrajzzal kieg. FERENCZY József, Bp., 1878, I; KERÉNYI Ferenc, *A régi magyar színpadon 1790–1849*, Bp., 1981, 414–415.
- 23 A 21. sz. jegyzetben i.h.
- 24 Szögletes zárójelben az 1960-as kiadás címét tüntetem föl.
- 25 A kézirat itt rongált.
- 26 Kölcsey áthúzása.
- 27 Döbrentei Gábor Kölcseyhez 1813. okt. 11-i keltezésű leveléből tudjuk, hogy a nála lévő tíz Kölcsey-versből az általunk 2-es számú a *Hölgyem-bez* címet viselte [Akkor is, ha a nap nyugtával . . .], a 4-es számú pedig *Az Itó* címet [Éloiszek repkényt fonának . . .] Élet és Literatúra, 1982, 91.
- 28 Vö. még: ANGYAL Dávid, *Szalay László emlékezete*, Bp., 1914, 11. Itt jegyzem meg, hogy az 1960-as kiadásban kiadatlanként feltüntetett 1831. okt. 22-i, Szalay Lászlóhoz küldött levelet részleteiben már közreadta: SZALAY László *Levelei*, életrajzi vázlatlaltal és megjegyzésekkel kiadta: SZALAY Gábor, Bp., 1913, 65.
- 29 Uo. 157–158.

- 30 Jelzete: OSZK 187. 645: 2. A könyvet említi: KOZOCSA Sándor, *Batsányi János könyvtára*, Könyvtári Szemle, 1934, 49–50.
- 31 A francia versek szerzői: Parny, Évariste Désiré de Forges (Réponse XIV. A M. Millevoye, auteur du poëme de l'amour maternel) és Rousseau, Jean-Baptiste (Ode II. A M. l'abbé Courtin). A prózai idézet szerzőjét nem tudom.
- 32 IUVENALIS *Szatirái*, XV, 131–133. „Hogy az embernek milyen érző / szívet adott, igazolja a természet maga azzal, / hogy könnyekre fakaszt...” MURAKÖZY Gyula ford.
- 33 Pap Endre levele Toldyhoz 1838. aug. 26-án, MTAK Kt, M. irod. lev. 4-r. 85. sz. A levélből hosszabb részletet közöltem: *A csekei bölcs. Kölcsey Ferenc arcképe*hez, Világszövetség, 1992, 5. sz., 8.
- 34 Vö. 11. és 19. sz. jegyzetben *i.m.*
- 35 *Szemere Tár*, XVI, 84, 88, 90, és 91. sz.
- 36 *Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye*, Bp., é.n., (egybekötve:) *Szatmár Németi sz. kir. város*, Bp., é.n., 260. és 281.
- 37 OSZK Kt, Levelestár
- 38 A 28. sz. jegyzetben *i.m.*, 160–161.
- 39 KOVÁCS Magda, *Kölcsey politikai beszédeinek cenzúrázása*, Magyar Könyvszemle, 1968, 71–73. A VI. kötet évszáma: 1848, a kötetten a felírás: *szabad sajtó útján*. Kovács Magda adata szerint csak 1848 júliusában jelent meg a kötet megjelenéséről az első híradás. Mégsem lehet Szalay információját elvetni; elképzelhető, hogy a külföldön kinyomtatott köteteket ekkor hozták könyvárusi forgalomba. A kérdés mindenesetre további kutatást igényel.
- 40 A kiadó megjegyzi: a névjegyzékek igen lassan és hiányosan küldettek be, ennél fogva sok helyen az előfizetők számát csak „általánosan lehetett kijelölni”. Heckenast közlése és a névjegyzék az V. kötethez csatolt, más jellegű papíron készült, lapszámozás nélküli íven található. A kötet kiadási évével ellentétben *Pest nyárból 1846-ról* (!) keelve.
- 41 KÖLCSEY *Minden munkái*, 2. kiad., TOLDY Ferencz által, Pesten 1859–1861. 1–8.
- 42 KÁLLAY Ferencz, *Kölcsey Ferencz' gyermek- 's ifjúkori életrajza*... Pest, 1839.
- 43 *Magyar klasszikusok új kiadása. Kölcsey Ferencz minden munkái*, Budapesti Szemle, 1887, 51. k., 128. f., 159–160. -d, *Kölcsey Ferencz Minden munkái* [..], Uo., 1889. 57. k., 144. f., 151–159.
- 44 Bp., 1903.
- 45 ANGYAL Dávid, *Emlékezések*, sajtó alá rend. CZIGÁNY Lóránt, London, 1971, 108.
- 46 MERÉNYI Oszkár, *Ismeretlen és kiadatlan Kölcsey-dokumentumok*,

Bp., 1961; KERÉNYI Ferenc, *Mi az élet tűzfolyása?* Bp., 1981; *Kölcsey Ferenc levelezése Kendé Zsigmonddal*, sajtó alá rend. TAXNER-TÓTH Ernő, Bp., 1983; SZABÓ, *i.m.*

- 47 Dolgozatom sokat köszönhet a Kerényi Ferencsel és Szabó G. Zoltánnal folytatott kollégialis beszélgetéseknek.